

УНИВЕРБИЗАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА²

Предмет овог рада представљају досадашња теоријска разматрања о творбеном процесу којем је у науци посвећена веома мала пажња – *универбизацији*. Горан Милашин (2018: 199) наведени феномен дефинише као „творбени поступак којим се вишечлана синтаксичка конструкција као мотиватор претвара у једну једину ријеч”. Горепоменути концепт показује појмовно-терминолошку неусаглашеност у славистичкој литератури, па се тако срећу и термини попут *универбације*, *универбализације*, *семантичке кондензације*, *суфиксалне супстантивизације* и томе слично. Стога, творенице настале датим творбеним моделом поседују различите називе: *универбизам*, *универб* и *универбат*. Применом квалитативне и квантитативне методологије биће представљене студије чија је корпусна материја базирана на вишелексемским спојевима из различитих семантичких поља, као што су *пчеларство* (*медар* – произвођач меда), *филм* (*кримић* – криминални филм) и *музика* (*народњак* – певач народне, пре свега новокомпоноване музике), као и из асоцијативног поља *експлицитна лексика* (*перверзњак* – перверзан човек). Кључне речи: *творба речи*, *семантичко поље*, *универбизација*, *универбизам*, *вишелексемска синтаксичка конструкција*.

1. Уводне напомене

Преглед досадашњих теоријских разматрања о творбеном моделу којем у науци о језику није посвећена довољна пажња – *универбизацији* – предмет је овог рада. Циљеви истраживања јесу: а) опис релевантне литературе о поменутом творбеном процесу, б) класификација корпусне материје према теорији семантичких поља, в) представљање универбизама из асоцијативног поља *експлицитна лексика*, г) преглед суфикса који учествују у творби универбизама.

Примењујући методу квантитативног типа, ексцерпирана је корпусна материја од 93 универбизма: а) *пчеларство* (40 примера), б) *филм* и *позориште* (14 примера), в) *музика* (9 примера), г) *спорт* (8 примера), д) *новац* (7 примера), ђ) *гардероба* (5 примера), е) *оружје* (5 примера), ж) *експлицитна лексика* (5 примера). Сви илустративни експоненти наведени у аналитичком делу рада преузети су из србистичке литературе о посматраном творбеном феномену.

Структура рада обухвата следеће сегменте: а) у другом одељку изнети су теоријски постулати о универбизацији, б) трећи одељак пружа теоретска разматрања о теорији семантичких поља, као и детаљну класификацију корпусне материје кроз дату призму, в) у четвртном одељку дат је кратак преглед универбизама из домена *експлицитне лексике* као јединог асоцијативног поља, г) табела са свеобухватним прегледом суфиксалних морфема које учествују у творби анализираних универбизама приложена је у петом одељку, д) шести одељак пружа синтезу добијених резултата.

2. Теоријски оквир

Предмет лингвистичких интересовања током XX века били су најразличитији творбени модели. Неоспоран је утицај Прашке лингвистичке школе на тадашња језичка проучавања, те се дискусија о концепту *универбизације* мора управо започети од представника ове струје мишљења.

¹ marija.nenadic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/200198).

Дати творбени процес у свет науке о језику уводи Александар Исаченко 1958, а детаљнија разматрања спроводи и Милош Докулић 1962, Милош Хелцл 1963. и Алоиз Једличка 1978. За поменути феномен употребљава се широк дијапазон термина, од којих се у српској литератури бележе: *универбализација*, *кондензација*, *семантичка кондензација*, *брахилогизација*, *суфиксална супстантивизација*. Терминолошка неуједначеност уочава се и код деривата насталих овим творбеним моделом: *универб*, *универбат*, *универбизам*, па чак и *универбација* (в. Оташевић 1997: 52). Ипак, Горан Милашин (2018: 211) предлаже једно од могућих решења којим би овај појам задобио дистинктивно обележје у односу на остале творбене процесе:

„Могли бисмо посегнути за другим термином – *дерадикација* (лат. *radix* – коријен), аналогно лингвистичким терминима *депрефиксација*, *депревербација*. Тако би се овај процес разликовао од композиције, синтаксичке творбе, сливања и др. – свих процеса којима заправо постаје једна једина ријеч од синтаксичке конструкције као мотиватора”.

Како би се постигла појмовна усаглашеност у раду, коришћене су лексеме *универбизација* и *универбизам*. Разлог томе јесте у чињеници коју истиче Стана Ристић (1995: 125) да је дати термин „функционалан за издвајање појава на лексичком плану”³.

Узевши у обзир корен речи (*unus* – један, *verbum* – реч), већина лингвиста дефинише горепоменути појам као „творбени поступак помоћу којег се вишечлане синтаксичке конструкције трансформишу у једну реч без промене у значењу”. „У српском језику такво скраћивање синтагматских назива врши се помоћу модела суфиксалног типа” (Ћорић 1996: 61). Посматрајући универбизме са синтаксичког угла, Соња Ненезић (2017: 296) универбизацију одређује као врсту трансформације где се идентификујући члан синтагме губи, а зависном (диференцијалном) члану бива придодат суфикс: *емотивац* – емотивна особа, *кризирати* – доживљавати кризу, *навалентан* – онај који наваљује. Поред суфиксалне деривације која представља примарни модел творбе универбизама, у литератури се неретко наилази и на универбизме настале композицијом или комбинованом творбом: *ћутолог* – онај који ћути, *џабалевар* – онај који џаба једе хлеб, *прволигаш* – играч прве лиге. Такође, мора се прокоментарисати и тврдња да многи аутори у класификацију универбизама уврштавају не само лексеме настале од синтагматских конструкција, већ и оне постале од клауза. Међутим, други аутори, попут Соње Ненезић (2018: 297), доводе у питање истинитост поменуте тврдње истичући притом да лексеме настале стапањем клауза треба убрајати у изведенице⁴.

У досадашњој литератури врши се подела универбизама према врсти речи коју кодирају, па тако Стана Ристић (1995: 129–132) издваја следеће типове: 1) именичке (нпр. *домац* – особа која станује у дому/интернату, *физикалац* – физички радник), 2) глаголске (нпр. *менаџерисати* – бавити се менаџерством, *драмити* – понашати се драматично), 3) придевске (*збрдодолисан* – према изреци „збрда-здола”, *увоболни* – према изреци „боли га/је уво”)⁵.

Иако је у традиционалним граматикама заступљено опште мишљење о семантичком поклапању вишечланих конструкција и њима сродних универбизама, Рајна Драгићевић (2018: 112) одбацује ово становиште, наводећи следеће:

„Универб, наиме, има далеко веће семантичке могућности него мотивна синтагма. Синтагма је прецизна, одређена, јасна, по структури и значењу личи на дефиницију, док је универб семантички разливен, створен да лако мења сферу употребе, да може да постане ознака за десетак и више различитих појмова”.

³ Иста појава се под називом *кондензација* проучава и са синтаксичког аспекта у раду Милорада Радовановића 2004.

⁴ „Наравно, универбацијом не сматрамо сваку изведеницу у чијој се дефиницији јавља реч од исте основе (иначе би малтене свака изведеница била универбација), него само оне које очигледно представљају скраћење већ постојећег дужег израза” (Клајн 2003: 9).

⁵ У великом броју примера који ће бити наведени у наставку рада долази до јотовања основе.

Изнету тезу ауторка поткрепљује мноштвом примера до којих је дошла анкетањем студената Филолошког факултета у Београду. Неки од њих наведени су у наставку рада: *генералка* – генерално чишћење куће, жена генерал, генерална проба, генерално чишћење аутомобила, генерално чишћење собе, жена генерала, *бензинац* – аутомобил, возило, бензин, човек који точи бензин, власник бензинске пумпе, контејнер за бензин, *љубић* – цвет, филм, роман, пољубац, прича, топоним у Србији, фотографија на којој се неко љуби, мали пољубац при поздраву, љупка особа, презиме, феминизирани мушкарац, пољубац, смајлић са пољупцем, заљубљена особа.

Драгићевић (2018: 112) износи мишљење да универбизми првобитно настају због закона језичке економије, али да не могу истиснути мотивну синтагму из свакодневне употребе, те су у лексикону подједнако заступљене обе лексичке јединице. Сходно томе, Ајџановић (2018: 11) доводи у питање традиционално виђење универбизама као производа језичке економије, придајући значај и супротном процесу – *мултивербизацији*, под којом се подразумева замена једночланих деривата вишечланим структурама. Поред принципа језичке економије, Ристић (1995: 130) помиње подједнако битан принцип језичке експресивизације. Наиме, ауторка наглашава исту денотативну функцију синтагматске јединице и њој сродног универбизма при чему ипак не долази до преклапања са конотативним значењем, будући да универбизам поседује одређену семантичку разливеност. Насупрот датом мишљењу, Ајџановић (2018: 18) помиње присутност појединих универбизама и у текстовима неутралног карактера (нпр. дневна штампа), што иде у прилог губљењу експресивне маркираности тих лексичких јединица.

Дати творбени феномен представља плодносно лингвистичко тло за даља аналитичка испитивања у свим језицима који имају исту генетичку основу као српски језик. Тенденцију ка проучавању појма универбизације показују пре свега руски (в. детаљније Петрова 2018, Петрухина 2018) и пољски језик (в. детаљније у Ковалски 2018, Селимски 2018).

3. Анализа семантичких поља

Идеја о постојању семантичких поља првобитно се везује за рад Вилхелма фон Хумболта. Ипак, модел семантичких поља који је данас заступљен у лингвистичким проучавањима развили су немачки и швајцарски структурални лингвисти 30-их година прошлог века: Г. Ипсен, Ј. Трир, В. Порциг (в. Гао, Ху 2013: 2030–2031). Педесет година након уводних проучавања овог теоријског модела, значајан допринос концепцији функционално-семантичких поља даје руски научник А. В. Бондарко са својим сарадницима. Поменути аутор сматра да појмовне категорије које се налазе у односу са језичким семантичким функцијама представљају семантичке категорије, а оне се посматрају као темељ функционално-семантичких поља (в. Лазић Коњик 2009: 360–361). Тијана Ашић (2011: 198) тако семантичко поље дефинише као „област значења одређена скупом речи које се узајамно дефинишу (боја, намештај итд.)”. Према мишљењу Дојчила Војводића (2007: 14), овакав функционални модел није се значајније проучавао у српском језику.

Како би се приступило проучавању семантичких поља, неопходно је одредити семантичке категорије које представљају темељ одређеног семантичког поља. Такође, потребно је издвојити семантичке карактеристике које су забележене у датој категорији фокусирајући се притом на семантичке доминанте које чине основ тог поља. Полазне тачке које треба размотрити приликом утврђивања одређене семантичке категорије јесу: 1) установљавање концепције семантичког поља и његових саставних елемената, 2) разлучивање централних и периферних делова поља и утврђивање њиховог међуодноса, 3) пресек са другим семантичким пољима (в. Лазић Коњик 2009: 362). Као илустрацију датог теоријског модела наводимо семантичко поље чији је хипероним лексема *боја*, а конкретне реализације ове апстрактне јединице јесу хипоними: *црвена*, *плава*, *зелена*, *жута* итд.

3.1. Пчеларство

Прикупљајући грађу из часописа *Пчелар* (издања од 1998. до 2000. године), у свом раду *О универбизацији у пчеларској лексици* (2011) Маријан Јелић се надовезује на истраживање Љиљане Недељков, чија студија *Архаична пчеларска лексика у Војводини* потврђује постојање разноврсних простих и сложених лексема које кодирају исту семему (в. Јелић 2011: 243).

Јелић прати класификацију Ђорђа Оташевића (1997: 53) који под концептом *универбизације* подразумева следеће: 1. процес претварања вишелексемских (мотивисаних) конструкција у моноклексемске (једночлане) номинате: а) деривацијом (*неутронка* – неутронска бомба), б) супстантивизацијом (*разредни* – разредни старешина), в) синегдохом (*сребро* – предмети од сребра), г) композицијом и сложено-суфиксалном творбом (*прволигаш* – играч прве лиге); 2. упрошћавање вишечланих израза: а) контекстном симплификацијом (*Влада* – влада СРЈ), б) скраћивањем (*САНУ* – Српска академија наука и уметности).

Усредсредивши се на горепоменућу поделу, Јелић издваја следеће класе лексичких универбизама и у њих сврстава примере који су приложени у наставку рада:

1. процес претварања вишелексемских (мотивисаних) конструкција у моноклексемске (једночлане) номинате:

а) универбизми настали деривацијом: *безматак*⁶ – безматично друштво, *Даданка* – Дадан–Блатова кошница, *Даданова* кошница, *Дадановац* – који пчелари Дадановом (ДБ) кошницом, *другак/другенац* – други рој, *Елеркаш* – који пчелари ЛР кошницом, *медар* – произвођач меда, пчелиња заједница намењена (само) за производњу меда, *медиште* – медишни наставак, медишно тело, *медљиковац* – медљиков мед, *медоноша*⁷ – медоносна биљка, пчелиња заједница која је намењена (само) за производњу меда, *настављача* – кошница са наставцима, *плодиште* – плодишни наставак, плодишно тело, *првак/првенац* – први рој, *ројница* – направа за смештање роја, *старка* – старо (пчелиње) друштво, *трутуша* – матица која полаже неоплођена јаја из којих се развија само трutowско легло, *туђица* – туђа пчела;

б) универбизми настали процесом супстантивизације⁸: *воскарице* – пчеле воскарице, *друштво друштво* – пчелиње друштво, *заједница* – пчелиња заједница, *излетнице* – пчеле излетнице, *летачице* – пчеле летачице, *нападачице* – пчеле нападачице, *поленарице* – пчеле поленарице, *прималице* – пчеле прималице, *приматељице* – пчеле приматељице, *радилице* – пчеле радилице, *сабирачице* – пчеле сабирачице, *сакупљачице* – пчеле сакупљачице, *складиштарке* – пчеле складиштарке, *хранитељице* – пчеле хранитељице;

в) универбизам настао синегдохом: *пчела* – пчелиње друштво;

г) универбизми настали композицијом уметањем спојног вокала (*медобер* – брање (сакупљање) меда, *пчелојед* – животиња која се храни пчелама (једе пчеле)) и сложено-суфиксалном творбом (*медобрање* – брање (сакупљање) меда, *простокошничар* – пчелар који пчелари простим кошницама, *ројохватач* – направа за хватање ројева);

2. упрошћавање вишечланих израза:

а) универбизам настао контекстном симплификацијом: *поленарице* – пчеле поленарице;

б) универбизми настали скраћивањем: *ДБ* – Дадан–Блатова кошница, *ЛР* – Лангстрот–Рутова кошница.

⁶ Иако Јелић поменути пример сврстава у деривате, он се, ипак, може уврстити у лексеме постале префиксално-суфиксалном творбом (*без-* + *мат-* + *-ак*).

⁷ Јелић наведену лексему одређује као дериват, али она се може посматрати као пример за сложено-суфиксалну творбу (*мед-* + *-о-* + *нос-* + *-ја*).

⁸ Иако Јелић наведене универбизме сврстава у примере настале супстантивизацијом, многи аутори (в. Клајн 2005, Пипер, Клајн 2017, Лепојевић 2018) опречног су мишљења, па тако овај термин дефинишу као „вид творбе речи када у именице прелазе поједини придеви, задржавајући један од три рода” (Пипер, Клајн 2017: 253).

Увидом у корпусну материју закључује се да сви универбизми представљају именичка кодирања. Потврђена је и чињеница о изразитој фреквентности овог творбеног модела на корпусу пчеларске лексике, о чему сведочи присуство бројних универбизама који постају најразличитијим творбеним процесима наведеним у Оташевићевој подели. Ипак, квантитативно посматрано, најпродуктивнији од тих модела јесте деривација, за којом следе супстантивизација (према Јелићевој дефиницији), композиција, комбинована творба и скраћивање, а најмању употребу имају контекстна симплификација и синегдоха. Код највећег броја примера уочава се суфикс *-ак* (3 примера), нешто мању учесталост показују и суфикси *-енац*, *-иште*, *-ка* и *-овац* (по 2 примера), док су појединачним лексемама потврђени суфикси *-ар*, *-ач*, *-аш*, *-ица*, *-ја*, *-јар*, *-јача*, *-је*⁹, *-ница* и *-уша*. Постоје и семеме које формално могу преузети два различита суфикса, те долази до процеса који аутори називају творбеном хомонимијом¹⁰. Као илустрацију за дати феномен наводимо следеће примере: *другак/другенац* – други рој, *првак/првенац* – први рој. Аналогно овом феномену, забележена је и супротна појава – значењска разлика једног универбизма: *медар* – произвођач меда, пчелиња заједница намењена (само) за производњу меда, *медиште* – медишни наставак, медишно тело, *медоноша* – медоносна биљка, пчелиња заједница која је намењена (само) за производњу меда. Из наведеног се може закључити како структурна диференцијација истокоренских лексема не доводи до значењске промене, али и да структурна униформност може довести до двојачке интерпретације. Специфична је и вишелексемска конструкција *пчелиње друштво* јер може творити два универбизма и то у зависности од одабира члана који преузима функцију образовања једночланог номината, па тако универбизам *друштво*, према ауторовим речима, представља пример за супстантивизацију, док лексема *пчела* илуструје синегдоху. Исто тако, двочлани конструкт *пчеле поленарице* према Јелићевом мишљењу представља творбени производ двају различитих модела: супстантивизације и контекстне симплификације (*поленарице*)¹¹.

3.2. Филм и позориште

За разлику од пчеларске корпусне материје чији универбизми представљају продукт различитих творбених модела, универбизми осталих семантичких поља која ће бити предмет нашег рада настају преваходно суфиксалном деривацијом, док други процеси, бар у оквиру ексцерпираних корпуса, не показују велику фреквентност.

Најпре ће бити речи о универбизмима из семантичког поља *филм*, након чега ће уследити класификација примера за њему сродно семантичко поље – *позориште*. Увидом у документовану грађу, запажени су следећи примери чији је хипероним лексема *филм*: *документарац* – документарни филм, *каубојац* – каубојски филм, *кримић* – криминални филм, *крупњак* – крупни план (према изразу „у крупном плану”), *љубић* – љубавни филм, *масовка* – велика масовна сцена, *порнић* – порнографски филм, *цртаћ/цртић* – цртани филм. Када је реч о другом семантичком пољу – *позоришту* – пронађени су наредни илустративни експоненти: *генералка* – генерална проба, *драмити* – понашати се драматично, *позоришњак* – човек из позоришта, позоришни уметник, *самосталац* – самостални уметник, *слободњак* – слободни уметник. Сви наведени

⁹ У свим примерима са суфиксима *-ја*, *-јар*, *-јача* и *-је* долази до јотовања основе.

¹⁰ Постоје речи које се семантички слажу у потпуности, али се донекле разликују морфолошки. Реч је о тзв. *морфолошким дублетима* који се разликују само по суфиксалној морфеми која представља њихов творбени формант (в. Дешић 1982: 233–234). О процесу творбене хомонимије в. детаљније у Драгићевић 2007 и Јанић, Стаменковић 2022.

¹¹ Поменути универбизам према Јелићевом мишљењу (2011: 248) представља пример за феномен вишеструке мотивације који аутор објашњава следећим описом: „примери које смо већ уврстили у универбате настале супстантивизацијом (нпр. *поленарице*) могу се под одређеним условима уврстити и у овај тип универбизације” (контекстна симплификација). „Наиме, постоје текстови (у прегледаним бројевима часописа *Пчелар*) у којима је најпре за одређени појам употребљен вишечлани назив (*пчеле поленарице*), а потом универбат (*поленарице*)”.

примери настају деривацијом, док је изузетак лексема *самосталац* која илуструје сложено-суфиксалну творбу. Иако су у датом корпусу првенствено заступљени именички универбизми, наилази се и на усамљени пример глаголског универбизма – *драмити* – који се због коренске морфеме може повезати са горенаведеним терминима, али знатно одступа од њихове заједничке значењске основе. Квантитативно посматрано, највећи удео у грађењу свих приложених универбизама придаје се суфиксалној морфеми *-ић* (4 примера), за којом следе наставци *-ац* и *-јак*¹² (по 3 примера), затим *-ка* (2 примера), а најмањи број потврда имају суфикси *-ар*, *-аћ* и *-ити* (по 1 пример).

3.3. Музика

Изразиту продуктивност показују и изрази семантичког поља *музика*, од чега две трећине инстанци настаје процесом суфиксалне деривације (*дискаћ* – диско-клуб, *дјутић* – дјути-фри шоп, *забавњак* – забавна музика, извођач забавне музике, *народњак* – певач народне, пре свега новокомпоноване музике, *сентииш* – сентиментална мелодија, *тезгарити* – наступати на тезгама за хонорар), док се преостала три примера реализују сложено-суфиксалном творбом (*високотонац* – високотонски звучник, *стихоклепац* – песник који прави лоше стихове, *лонгплејка* – лонгплеј плоча). Посматрањем горенаведених илустративних експонената увиђа се присуство следећих суфиксалних морфема које ће бити наведене према степену заступљености: *-ац* и *-јак* (по 2 примера), *-ар*, *-аћ*, *-ити*, *-ић*, *-иш* и *-ка* (по 1 пример).

3.4. Спорт

Хипероним *спорт* обухвата осам хипонима који су у традиционалним граматицама (в. нпр. Ајџановић 2018: 13–14) описивани као универбизми. Творбеним процесом суфиксалне деривације настају следеће инстанце: *везиста/везњак* – везни играч, тј. фудбалер везног реда, *слободњак* – слободан ударац (у фудбалу), *тројкаш* – стрелац тројки. Међутим, постоје и примери постали моделом сложено-суфиксалне творбе (*десетобојац* – такмичар у десетобоју, *прволигаш* – играч прве лиге) и префиксално-суфиксалне творбе (*омладинац* – омладински фудбалер, фудбалер омладинске репрезентације, *рекреативац*¹³ – рекреативни спортиста). Осмотривши наведене инстанце, примећује се присуство следећих суфикса додатих на одговарајуће мотивне основе: *-ац*, *-аш* и *-јак* (по 2 примера), *-инац* и *-иста* (по 1 пример).

3.5. Новац

Увидом у ексцерпиране примере закључује се да семантичко поље *новац* бележи седам једнолексемских конструкција насталих од синонимних синтагматских структура. Већи број примера стандардно представља деривате настале суфиксалном творбом: *гребатор* – онај који се гребе, који живи на туђи рачун, *девизњак* – девизни рачун, девизни стручњак, девизни гост, *лован* – човек који има много лове/новца, *сића* – ситан новац, *швајцарац* – швајцарски франац. Два примера настају префиксално-суфиксалном творбом: *декинтираци* – остати без кинте, *минималац*¹⁴ – минимални (лични) доходак. Према Бугарском (2003: 94–95), наведени универбизам *девизњак* показује полисемантичност структуре тако што из нашег менталног парсера деривира три логичке форме, чије контекстуално обогаћење доводи до три различите интерпретације намераваног/говорниковог исказа. Аналогно томе, дати дериват обухвата сва три горепоменута тумачења, па тако, иако семантички разливен, наведени израз показује структурну

¹² У свим примерима са суфиксом *-јак* долази до јотовања основе. О опречним мишљењима о статусу поменутог суфикса в. Јанић 2019.

¹³ О префиксу *ре-* више у Клајн 2002.

¹⁴ О префиксу *мини-* више у Клајн 2002.

економичност, иначе својствену жаргону¹⁵. Из приложеног се може увидети да највећу учесталост у пописаним инстанцама показују следећи наставци: *-ац* (2 примера), *-ан*, *-атор*, *-ирати*, *-ја* и *-јак* (по 1 пример).

3.6. Гардероба

Када је реч о семантичком пољу *гардероба*, сви забележени примери показују униформност у начину грађења. Наиме, проучивши ексцерпирану грађу, једино је запажен модел суфиксалне деривације, те се издвајају следећи изрази: *минић* – мини-сукња, *спаваћица* – спаваћа кошуља/хаљина, *цемпераиш* – онај који се обично појављује у цемперу, а не у сакоу како би се иначе очекивало, *хавајка* – хавајска кошуља, *хулахопке* – хулахоп чарапе. Увиђа се да ниједан суфиксални наставак нема примат у односу на друге форманте, будући да се на сваку мотивну основу додаје различита морфема чији је списак дат у наставку: *-аиш*, *-ић*, *-ица*, *-ка* и *-ке*.

3.7. Оружје

Пет примера који се сврставају у семантичко поље *оружје* илуструју два различита творбена модела: а) деривација (*неутронка* – неутронска бомба, *пластичњак* – пластични експлозив, *снајперка* – снајперска пушка) и б) сложено-суфиксална творба (*малокалибарка* – пушка малог калибра, *самохотка*¹⁶ – самоходно артиљеријско оружје). Пример *малокалибарка* осликава оно што Оташевић (1997: 55) назива „секундарном универбацијом”. Наиме, реч је о хијерархијској структури у којој се универбати који замењују синтагме могу заменити још рашчлањенијим синтагмама (*малокалибарка* – *малокалибарска пушка* – *пушка малог калибра*). Суфикси који учествују у грађењу поменутих универбизама не показују разноликост, будући да се у четирма примерима јавља наставак *-ка*, док творбена морфема *-јак* долази само у једном примеру.

4. Експлицитна лексика

Известан број инстанци подведен је под општи термин *експлицитна лексика*, који се, свакако, не може уврстити у семантичко поље, јер примери овога типа не деле заједнички скуп семема, па се стога могу уврстити у лексеме са јединственим асоцијативним пољем¹⁷: *групњак* – групни секс, *јавњак* – јавна кућа, *мисионарац* – мисионарски положај, *перверзњак* – перверзан човек, *порњић*¹⁸ – порнографски филм. Све наведене инстанце показују униформност у начину грађења, представљајући илустративне експоненте из деривационог гнезда. Осврћући се на приложу корпусну материју, увиђа се следећи инвентар суфикса: *-јак* (3 примера), *-ар*, *-ац* и *-ић* (по 1 пример).

5. Преглед најфреквентнијих суфикса

У наставку рада приложен је табеларни приказ суфикса распоређених азбучним редоследом. Циљ оваког квантитативног приказивања ексцерпираних инстанци јесте увиђање најпродуктивнијих суфиксалних морфема које учествују у изградњи анализираних универбизама.

¹⁵ Више о жаргону у Бугарски 2004, 2006, 2021.

¹⁶ Универбизам *самохотка* представља русизам (в. Клајн 2002: 76).

¹⁷ О термину *асоцијатно поље* више у Ристић, Лазић Коњик 2018.

¹⁸ Пример *порњић* сврстали смо у семантичко поље *филм*, али и у асоцијативно поље *експлицитна лексика*.

Семантичко поље Суфикс	Пчеларство	Филм и позориште	Музика	Спорт	Новац	Гардероба	Оружје	Експлицитна лексика	Укупно
-ак	3	/	/	/	/	/	/	/	3
-ан	/	/	/	/	1	/	/	/	1
-ар	1	1	1	/	/	/	/	1	4
-атор	/	/	/	/	1	/	/	/	1
-аћ	/	1	1	/	/	/	/	/	2
-ац	/	3	2	2	2	/	/	1	10
-ач	1	/	/	/	/	/	/	/	1
-аши	1	/	/	2	/	1	/	/	4
-енац	2	/	/	/	/	/	/	/	2
-инац	/	/	/	1	/	/	/	/	1
-ирати	/	/	/	/	1	/	/	/	1
-иста	/	/	/	1	/	/	/	/	1
-ити	/	1	1	/	/	/	/	/	2
-ић	/	4	1	/	/	1	/	1	7
-ица	1	/	/	/	/	1	/	/	2
-иши	/	/	1	/	/	/	/	/	1
-ишите	2	/	/	/	/	/	/	/	2
-ја	1	/	/	/	1	/	/	/	2
-јак	/	3	2	2	1	/	1	3	12
-јар	1	/	/	/	/	/	/	/	1
-јача	1	/	/	/	/	/	/	/	1
-је	1	/	/	/	/	/	/	/	1
-ка/-ке	2	2	1	/	/	2	4	/	11
-овац	2	/	/	/	/	/	/	/	2
-ница	1	/	/	/	/	/	/	/	1
-уша	1	/	/	/	/	/	/	/	1
Укупно	21	15	10	8	7	5	5	6	77

Табеларни приказ 1. Схематски приказ забележених суфикса

Осмотривши приложену нумерацију, уочава се да три суфиксалне творенице показују изразиту доминацију у грађењу обрађиваних једнолексемских структура. То су суфикси *-јак* (12 примера), *-ка/-ке* (11 примера) и *-ац* (10 примера). Умерену фреквентност показују суфикси *-ић* (7 примера), *-ар*, *-аши* (по 4 примера) и *-ак* (3 примера). Остали наставци учествују у творби усамљених инстанци или свега двају примера. Ипак, огорађујемо се од тога да би квантитативни подаци садржали исте елементе уколико би били убројани сви примери овог творбеног модела. Исходи нашег рада представљају резултат одабраних теоријских разматрања.

6. Закључне напомене

Теоријом семантичких поља у раду је представљена прикупљена грађа у вези са *универбизацијом* – творбеним моделом о којем у нашем језику није дат свеобухватни преглед.

Посматрајући претходна проучавања, закључује се да поменути термин показује појмовно-терминолошку неусаглашеност, те више лексема, попут *универбације*, *универбализације*, *семантичке кондензације* и *суфиксалне супстантивизације* слободно егзистира у српском језику, означавајући притом исти денотат. Служећи се методом квантитативног и квалитативног приступа, илустративни експоненти овога типа класификовани су према најфреквентнијим семантичким пољима. Сходно томе, структура нашег рада обухватила је следеће подељке, распоређене према процентном потенцијалу семантичког поља: а) *пчеларство*, б) *филм и позориште*, в) *музика*, г) *спорт*, д) *новац*, ђ) *гардероба* и е) *оружје*. Изузев поменуте класификације, радом су обухваћени примери из домена *експлицитне лексики* који не представља семантичко, већ асоцијативно поље. Целина је заокружена прегледом забележених суфикса који су, прегледа ради, класификовани азбучним редоследом.

На крају се може поставити следеће питање: да ли универбизација представља засебан творбени модел? На основу изложене грађе, одговор на постављено питање био би одричан. Наиме, сви забележени универбизми могу се анализирати помоћу других творбених модела, тј. преко деривације, композиције и комбиноване творбе, те се стога постојање универбизације као посебног творбеног модела доводи у питање. Ипак, као подстрек за будућа истраживања овог језичког феномена, може се сугерисати да би подробнија анализа изучаваних јединица дала бољи увид у семантичко-прагматички интерфејс, који означава незаобилазно полазиште у савременим лингвистичким проучавањима.

Цитирана литература

- Ајџановић 2018: Ајџановић, Милан, „Универбација у српској дневној штампи”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 9–20.
- Ашић 2011: Ашић, Тјана, *Nauka o jeziku*, Beograd: BeoBook, 2011.
- Бугарски 2003: Бугарски, Ранко, *Žargon: lingvistička studija*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2003.
- Бугарски 2004: Бугарски, Ранко, „Жаргонски изазови лексикографији”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, 2004, 136–146.
- Бугарски 2006: Бугарски, Ранко, „Жаргон – да или не?”, *Књижевност и језик* 53, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност Србије, 2006, 215–221.
- Бугарски 2021: Бугарски, Ранко, *Gramatika srpskog žargona*, Novi Sad: Akademska knjiga, 2021.
- Војводић 2007: Војводић, Дојчил, *Функционално-семантичко поље футуралности у савременом руском, пољском и српском језику*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, 2007.
- Гао, Ху 2013: Gao, C., B. Xu, „The Application of Semantic Field Theory to English Vocabulary Learning”, *Theory and Practice in Language Studies*, Vol 3, No. 11, Finland: ACADEMY PUBLISHER, 2013, 2030–2035.
- Дешић 1982: Дешић, Милорад, „Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика”, *Наш језик*, XXV/4–5, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1982, 231–232.
- Докулил 1962: Dokulil, Miloš, *Tvoření slov v češtině I: Teorie odvozování slov*, Praha: Československé akademie věd, 1962.
- Драгићевић 2007: Драгићевић, Рајна, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Драгићевић 2018: Драгићевић, Рајна, „Неки аспекти универбизације у српском језику”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 104–117.

- Исаченко 1958: Исаченко, Александр, „К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских языков”, *Slavia*, 27, Praha: Slovanský ústav Akademie věd ČR / Euroslavica, 1958, 334–352.
- Јанић 2019: Јанић, Александра, „Морфолошко-фонолошки статус суфикса *-ак/-њак/-јак/-љак* на примеру именичких жаргонизама у српском језику”, *Philologia mediana*, 11, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2019, 215–232.
- Јанић, Стаменковић 2022: Јанић, Александра, Душан Стаменковић, *Енглеско-српска контрастивна лексикологија*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2022.
- Једличка 1978: Jedlička, Alois, *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, Praha: Univerzita Karlova, 1978.
- Јелић 2011: Јелић, Маријан, „О универбизацији у пчеларској лексици”, у: Владислава Ружић и Слободан Павловић (ур.), *Лексикологија, ономастика, синтакса*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 243–250.
- Клајн 2002: Клајн, Иван, *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2002.
- Клајн 2003: Клајн, Иван, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- Клајн 2005: Klajn, Ivan, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- Ковалски 2018: Kowalski, Paweł, „Uniwerbizacja w polskiej i słoweńskiej terminologii językoznawczej”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 235–247.
- Лазих Коњик 2009: Лазих Коњик, Ивана, „О функционално-семантичкој категорији егзистенције у српском језику”, *Јужнословенски филолог: повремени спис за словенску филологију и лингвистику*, 65, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009, 359–373.
- Лепојевић 2018: Лепојевић, Јелена, „Супстантивизација као начин творбе и њени варијетети: пуна и контекстуална”, *Српски језик*, XXIII, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика: Филолошки факултет; Никшић: Филолошки факултет, 2018, 601–623.
- Милашин 2018: Милашин, Горан, „Универбизација из угла српске дериватологије”, *Јужнословенски филолог: повремени спис за словенску филологију и лингвистику*, 74, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018, 199–215.
- Ненежић 2018: Nenezić, Sonja, „Sintagma i tvorba riječi”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 290–299.
- Оташевић 1997: Оташевић, Ђорђе, „Универбација”, *Наш језик*, 32/1–2, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997, 52–63.
- Петрова 2018: Петрова, Зоя Ју, „Словообразовательная омонимия универбатов – производных от названий стран: опыт корпусного исследования”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 324–336.
- Петрухина 2018: Петрухина, Елена, „Семантические и стилистические свойства универбатов и субстантиватов в русском языке”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 337–352.
- Пипер, Клајн 2017: Пипер, Предраг, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2017.
- Радовановић 2004: Radovanović, Milorad, „Dekompozicija i univerbizacija”, у: Александар Младеновић (ур.), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад: Матица српска, 2004, 43–49.
- Ристић 1995: Ристић, Стана, „Универбизација као средство експресивизације разговорне лексице (на материјалу *Речника нових речи* – И. Клајна и романа *Убиство с предумишљајем* – С. Селенића)”, *Јужнословенски филолог: повремени спис за словенску филологију и лингвистику*, 51, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1995, 125–133.

- Ристић, Лазић Коњик 2018: Ристић, Стана, Ивана Лазић Коњик, „Асоцијативно поље *породица* у српском језику”, *Славистика*, 22 (2), Београд: Славистичко друштво Србије, 2018, 12–24.
- Селимски 2018: Селимски, Людвиг, „Универбизација и сходни явления. Поява в българската дериватология и перспективи”, у: Amela Šehović (ur.), *Zbornik radova: Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Sarajevo: Slavistički komitet, 2018, 413–425.
- Ћорић 1996: Ћорић, Божо, „О суфиксалној универбизацији у српском језику”, *Српски језик: студије српске и словенске*, I/1–2, Београд: Филолошки факултет, 1996, 60–64.
- Хелцл 1963: Helcl, Miloš, „Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby”, *Slovo a slovesnost*, 24, Praha: Československé akademie věd, 1963, 29–37.

Marija Ž. Nenadić
Marko M. Milošević

UNIVERBALIZATION IN THE SERBIAN LANGUAGE: A REVIEW OF THE PREVIOUS RESEARCH

Our paper deals with the theoretical considerations of the word-formation process to which very little attention is paid in science – *univerbalization*. Goran Milašin (2018: 199) defines this phenomenon as "a word-formation process by which a complex syntactic construction as a motivator is transformed into a single word". The above-mentioned concept shows various conceptual and terminological inconsistencies in Slavic literature, so terms such as *univerbation*, *univerbalization*, *semantic condensation*, and *suffixal substantivization* also exist. Therefore, the word formatives created by a given word-formation model have different names: *univerbisms*, *univerbs*, and *univerbats*. Using the qualitative and quantitative methodology, we will present studies whose corpus material is based on lexical compounds from different semantic fields, such as beekeeping (*medar* – *proizvođač meda*), film (*krimić* – *kriminalni film*) and music (*narodnjak* – *pevač narodne muzike*). Additionally, *univerbisms* that make up the associative field of the explicit lexis (*perveznjak* – *pervezan čovek*) are also presented in the paper.

Keywords: *word-formation, semantic field, univerbalization, univerbism, complex syntactic constructions.*